

Mahai-ingurua

Euskal literatura aldizkariak eta periferiak

Juan Luis Zabala, Harkaitz Cano, Itxaro Borda eta Beñat Sarasola

MAHAI-INGURUA

Euskal literatura aldizkariak eta periferiak. *Gauzak ez dira horrela, gauzak horrelaxe daude*

Parte-hartzaileak: Itxaro Borda, Harkaitz Cano eta Beñat Sarasola

Moderatzailea: Juan Luis Zabala

JUAN LUIS ZABALA

Euskal literatura aldizkariak eta periferiak gaiari buruz mintzatuko gara ondoan ditudan hiru gonbidatuekin. Ez dizkizuet aurkeztuko, ezagunak direlako euskal literaturaren munduan. Dena den, haiei buruzko oinarriko informazioa badago Interneten, Armiarma webguneko *Zubitegia* atarian, besteak beste.

Idazle hasiberria ia beti da periferikoa hasiera horretan, eta maiz aldizkari bat izan du plazaratzeko lehen bide edo plataforma. Mahai-ingurua abiatzeko, zuetako bakoitzari eskatuko diot gogora ekartzeko nola-koa izan zen hasiera hori.

Itxaro Bordaren txanda izango da lehena. Periferikotzat, eta baita heterodoxotzat ere, hainbat alderditatik jotzeko moduko idazlea da: Oragarren (Nafarroa Beherea) sortua da eta Ipar Euskal Herrian bizi izan da beti. *Herria* lehenik eta gero bereziki *Maiatz* aldizkariak izan zituen plazarako lehen bide, eta emakume idazlea da, euskal literaturan emakumeak oso urri zirenean hasitakoa.

ITXARO BORDA

Berrogeita hamar urte dira euskal literaturaren larre motz honetan lanean ari naizela, batzuetan epaiten eta beste batzuetan ereiten, poetikoki errateko. Egia da zuk [Juan Luis Zabalarari zuzentzen zaio] aipatu dituzun heterodoxia oro biltzen ditudala ene baitan. Nik ez diet heterodoxia deitzen, albiak deitzen diet: Iparraldeko izatearena; emazte izatea-

Itxaro Borda: “Erran dut ezagutu nuela emazterik gabeko euskal kultur mundu bat”

rena; laborarien alaba izatearena, deusetarik ateratzen den horietarik bat izatearena; eta azken denboran, 2000. urtetik hara, lesbiana naizela publikoki erratearena. Lehen ez genuen erraten. Idazten genuen, sentiarazten genuen aldi oro gure testuetan, eneetan bederen, baina ez genuen erraten. Ukan dut aukera, momentu batez, errateko. Horiek guztiek egiten dute ene literaturaren funtsa.

Hasi naiz hamabost urte nituelarik publikatzen, *Herria* astekarian. Euskaltzaindiko nire sarrera hitzaldian jendea pixka bat harritu duen kontu bat aipatu dut. Erran dut ezagutu nuela emazterik gabeko euskal kultur mundu bat. Eta egia da ezagutu dudala hori. Ez gara konturatzen, arazoak arazo direlarik beti, zenbat aldatu ziren iruditeriak, kultura mailan, mende erdi batez. Jendea pixka bat harritu da eta esplikatzen diet 1978an hainbat idazle, idazlegai, idazleondo eta kulturaren munduan ibiltzen ziren batzuk bildu ginela, Belloc-en, horien artean Joan Mari Torrealdei eta Joseba Intxausti, besteak beste, Espainia frankismotik ateratzen ari zen garai hartako Euskal Herrian berriz kultura pentsatua izan zedin oinarri berrietatik abiarazteko asmoz, eta uste dut ni nintzela emazte bakarra. Neskaxa nintzen oraino, neskaxa gazte eta herabea. Baina hala ere ezagutzen ninduten izenez. Itxaro Borda marka sortua zen. Hasia bainintzen orduko *Zeruko argia* aldizkarian idazten. Elixabete Garmendiak, Pilar Iparragirre eta horiek gonbidatuta. Nahiz eta beldurtia izan, herabea, neure buruaz seguru ez sentitu, banuen, hala ere, halako gogo bat bide horretarik segitzeko. Gero *Maiatz* aldizkaria sortu genuelarik, hasieratik izan nintzen horretan Luzien Etxezaharretarekin batera, eta hor ere gehiengo gizonetzkoak ziren, baina hala ere bildu ginen Mari-kita Tambourin, Aurelia Arkotxa, Mayi Pelot, orain Sareinak taldeak mito bihurtu duena.

Gero, 1981ean, gure botere politikoa aldatu zelarik, François Mitterrand presidente izatera heldu zelarik, gauzak aldatu ziren kulturaren arloan, eta guk ere bagenuen gogo hori, euskal kultura, edo euskal literatura bederen, gure helmenetan zen hori, apezen atzamarretarik kentzeko. Apaizen atzamarra aipatzen ditut, hala baitzen denbora haietan, *Gure Herria* aldizkarian, baita *Herria* aldizkarian bertan ere, hor ziren denak, ideologikoki dena kontrolatzen zuten. Beraz, emeki-emeki sartu gara gazteak ere dantza horretan, *Maiatzen* bidez. Ni *Herriako* idazlea

naiz, kronika batzuk idazten baititut oraindik ere. Ez dut sekula arazorik izan pertsonalki *Herriako* apaizekin, ez dakit zergatik, beharbada emazte bakarra nintzelako, nahiz eta gauzak erraten nituen, emazteen faborez hitz egiten nuen beti. Piarres Lafitterekin ongi etortzen nintzen, beharbada ene espiritu kokin bera zuelako. Bazen generoaz haragoko halako konplizitate bat aitzinako belaualdiarekin, espiritu literarioa jorratzearena, ironia erabiltzearena... Zeren eta ironiak min egin dezaketen izkina asko leuntzen ditu.

Gero, Hegoaldeko idazle gazteekin ere harremanetan sartu naiz, kulturalki, aldizkariak sortuz eta abar antolatzen ari ziren idazle gazteekin. Ene periferiatik hor sartu naiz, sekula ene iparraldekotasuna ukatu gabe. Eta hori enetzat oso inportantea da. Eta ene frantses kultura ukatu gabe ere. Zeren ez nuke nahi euskal kulturak gal dezan frantses kulturaren marka hori. Euskaldunak denen beharrean gara. Eta bestela, Hegoaldean espainolari buruz oso emanak baitira, eredu hori Iparraldean kopiatzen ari da, eta jadanik hasiak gara geure buruak espainol gisa kontsideratzen. Geure izenak prentsan-eta agertzen hasi dira aitaren eta amaren abize-nekin, eta gure eskualdean ez da inoiz izan halakorik. Nik hori eskatua dut, gutxienez errespetatzea nondik etorriak garen. Nik ez dut Borda Xarriton izendatua izan nahi. Aurrerago Hegoaldera bizitzera etortzen banaiz, Usurbilera edo, onartuko dut bi abizenez izendatzea. Erran nahi dut bazirela auziak lehen, batzuk trenkatu direnak eta beste batzuk ez, eta badirela orain ere, eta eskerrak badirela eztabaidak, baina uste dut *Maiatzen* gauza batzuk eraman ditugula aitzina, eta gure lekua egin dugula, nahiz eta hemen aldizkariak ez dituzuen oraindik denak diren bezala historikoki eta literarioki aztertu, eta *Maiatz* gelditzen den, mugarengatik, eta Frantziakoa delako, neurri handi batean, halako putzu sakon eta ezezagun bat bezala. Hori aipatu nahi dut, ene heterodoxiaren puntu bat baita gauzen erratea.

JUAN LUIS ZABALA

Periferikoa da, beraz, gaur egun ere, oraindik ere, *Maiatz*.

ITXARO BORDA

Bai, hala uste dut. Dena den, orain, garai numeriko hauetan, sarearen garai honetan, ez da gehiago periferiarik. Periferia bakoitza zentro bat da. Eta zu eta ni bakoitza zentro bat izaten ahal gara gure Twitter edo X sarearen haritik. Gauza horiek oro ere ezabatu edo ezeztatu dira denbo-

rarekin. Baina egia da, hau erraten dut nik beti, periferikoa naizela baina zentrala ere bai aldi berean, zeren eta zentralitatearen mugimendu kultural eta literarioetan parte hartzen dut. Beti onartzen dut parte hartzea, sariketa bateko epaimahaiko kide izatea galdatzen didatelarik, edo ipuin bat edo testu bat... beti parte hartzen dut. Gero, egia da ongi etortzen zaidala periferiarena ere, periferian izateak ematen duelako halako distantzia bat zentroan egiten den saldarekiko.

**Itxaro Borda: “Hau erraten dut nik beti,
periferikoa naizela baina zentrala ere bai aldi berean”**

JUAN LUIS ZABALA

Harkaitz Canoren txanda da orain. Hasiberritan bai, jakina, Lubaki Bandaren garaian, baina gaur egun nekez esan daiteke Harkaitz Cano idazle periferikoa denik euskal literaturaren sisteman. Harreman handia du, ordea, literaturaren periferian dauden generoekin: komikia, antzerkia, kantu-hitzak, miszelaneak... Canoren *Ulu egiteko bolondres bila* (2023) liburuko poema batek zentratzeko eskatzen dioten baina zentratzen ez den idazle baten gorabeherak kontatzen ditu, hau da, literaturaren forma kanonikoetan baino forma askotarikoetan ikertzea nahiago duena. Badu Canoren antzik.

HARKAITZ CANO

Idazten hasi nintzenean, 90eko hamarkadaren hasieran, gure sarea literatura lehiaketetan ezagutzen genituen beste idazleak ziren, batetik. Eta bereziki aipagarria zen, Hegoaldean, Urruzuno lehiaketa. Lehiaketa horren bidez ezagutu genuen elkar gero beste zenbait lagunekin batera Lubaki Banda sortu genuen hainbat idazlek. Hamabost urterekin, zure nortasuna eraikitzen ari zarenean, artean nerabe zarela, inportantea da zure antzeko harrikada duen jendea ezagutzea. Mundu guztia hasten den bezala hasi ginen, mimetismoz, imitazioz, kopiaz.

Horretatik aparte, ez neukan aldizkari literarioen aditzerarik edo ezagupenik batere. Garai hartan, unibertsitatera joaten hasi aurreko garaiak ari naiz, gehienez ere ezagut nitzakeen zenbait fanzine. Aldizkari literarioen radarraren azpiko beste errealitate bat ziren fanzineak. Fanzineak tabernetan erosten ziren, batzuetan liburu-dendetan ere bai... To-

patu egiten zenituen, ezustean, askotan literatura ortodoxoari ez dagozkion lekuetan.

Niretzat erreferentziala izan zen lehendabiziko aldizkaria komiki-aldizkari bat izan zen, *Napartheid*. Ez da kasualitatea Nafarroan mugitzen zen jendeak sortua izatea. Aldizkariak bilatu, eskuratu eta bilduma osatzea konplikatua zen garaian, hori egiten saiatu nintzen *Napartheidekin*. Batzuetan joaten zinen *Napartheiden* ale baten bila eta ez zegoen, eta horrek esan nahi zuen hilabete itxaron behar zenuela edo eskatu behar zeniola lagun bati, edo agian ez zenuela ale hori inoiz eskuratuko. Horrek altxor baten balioa ematen zion ale bakoitzari. Gaur egun zaila da beharbada hori ulertzea.

Aldizkari mutantea zen *Napartheid*. Ez zuen beti formatu bera izaten eta aldiro aldatzen zen gaia. Mikel Laboaren omenezko ale bat egin zuten egunkari-paperean. Hurrena atera zuten ale karratu bat Joseba Sarriolandiar eskainia, *Zitroi-ur komikiak* izenburuarekin. Beste bat *Higuina eder* izenekoa izan zen, gaur egun inon ezin aurkitu dena; oso ertzeko esperimendua da, muturrekoa... Komikiaren mundutik zetorren marrazkilari talde batek literaturara bere inkurtsioak egiten zituen, eta nik maite eta miresten nituen. Beti zegoen sorpresa bat. «Zer izango ote da hurrengoa? *Napartheideko* zoro hauek zer egin ote dute orain?». Eta Durangoko Azokan beti prestatzen zuten zerbait berezia, gaur egun «birala» deituko genukeen zerbait sortzen zuten, amu bat. Nik hor egon nahi nuen. Ez nintzen marrazkilaria, idazlea ere ez oraindik, baina hala ere haiekin identifikatzen nintzen irakurle bezala. Bilatu izan dudan zerbait zen hura, gose nintzen zerbait, eta geroztik oso gutxitan gertatu zait zerbaitetiko gose hori sentitzea, premia hori.

Harkaitz Cano: “Niretzat erreferentziala izan zen lehendabiziko aldizkaria komiki-aldizkari bat izan zen, *Napartheid*. Ez da kasualitatea Nafarroan mugitzen zen jendeak sortua izatea”

Gero, izan gaitezen zintzoak, zuk, idazten duzunean, liburu bat argitaratu nahi duzu, ez aldizkari batean poema batzuk atera, zure liburua argitaratu. Behintzat gu hasi ginen garaian, 90eko hamarkadan, hori posible zela ikusten genuelako, martxan zeuden argialetxeak baitzeuden horretarako. Nik Susara lehen aldiz jo nuenean, 17 urterekin, COU ikasten ari nintzela, ez nituen poema batzuk bidali aldizkarian argitaratzeko.

Bidali nuen liburu oso bat. Gorka Arreserekin, editorearekin, elkartu nintzen, Elurra tabernan, eta esan zidan: «Bueno, poema bat argitaratuko diagu gure aldizkarian». Niretzat dezepzio sakon bat izan zen. Poema batekin ez nindoan inora. Zer egingo dut nik poema bat argitaratuta? Baina egia da horrela hasi nintzela kideak ezagutzen, beste idazleak. Lehen Urruzuno lehiaketaren bidez ezagututakoen ondoren, Susa inguruan beste kuadrilla bat ezagutu nuen, ni baino idazle zaharragoek osatua.

Garai horretan osatu genuen, Urruzuno lehiaketaren bidez elkar ezagutu genuen idazle batzuek, besteak beste, Lubaki Banda. Pott, gure itsasargia, banda bat izan bazen, gu ez ginen gutxiago izango eta geuk ere banda izan behar genuen, *comme il faut*. Lubaki izena jarri genion bandari, eta batzuek interpretatu zuten oso belikosoak zela, baina berez gu ez ginen batere belikosoak. Izena gustatzen zitzaigun fonetikoki, *lubakibanda*, bazeukalako halako afro kutsu bat. Gogoratzen naiz Bernardo Atxagak afari batean esan zigula: «Nolatan jarri diozue izen hori taldeari? Izan ere, nola nabaritzen zaizuen gaur egungo gazteei ez duzuela soldaduska egin». Ez genion hainbeste buelta eman, egia esan.

Egia da gu, Lubaki Banda, oso banda pijoa ginela. Lehen aipatu ditudan fanzine horien antipodetan geunden gure aldizkaria egin genuenean. Susak bere azpiegitura guztia utzi zigun. Beraiek jada ateratzen zuten aldizkaria, eta dena gure esku utzi zuten, inprenta, aurrekontua... guztia. Gorka Arrese editoreak esan zigun: «Bahitu gaitzazue. Jada ez dakigu zer egin gure aldizkariarekin, eta bahitu gaitzazue!». Baina bahitu genituen eskatu zigutelako. Horrela, lan mekanikoa, banaketaren lana, fanzine bati hainbeste kostatzen zitzaiona, guk eginda geneukan. Horregatik diot nahiko banda pijoa izan ginela zentzu horretan.

Itxaro Bordaren bitartez, Arantxa Hirigoien ezagutu genuen. Gainerako gehienak gipuzkoarrak ginen. Orduan, esan genuen: «Nola da posible? Ez dugu inor ezagutzen Nafarroan? Ez dugu inor ezagutzen Bizkaian?». Orduan, lehendik elkar ezagutzen genuen idazleoi beste batzuk gehitu zitzaizkigun. Batzuek oraindik ere idazten segitzen dute eta beste batzuek ez. Gehienek jarraitzen dute literaturaren munduan edo komunikazioaren munduan. Lehenbiziko alean parte hartu zuten idazleen zerrenda da hau [bere izena aipatu gabe]: Xabier Aldai, Garikoitz Berasaluze, Eluska Fernandez, Xabier Gantzarain, Josu Goikoetxea, Lierni Ibargutxi, Ibon Iribarren, Arantxa Hirigoien, Ander Izagirre, Saioa Muguruza, Manex Mujika, Mikel Reparaz eta Asier Serrano. Bakoitzak bere ibilbidea

izan du. Oso talde... ez nuke esango heterodoxoa, baina bai heterogeneoa. Horrek zerikusia dauka sortu zen moduarekin. Hamalau ginen, eta gure lema zen: «Lubaki Banda hamalau; gerturatu eta laul!». Ez ginen inoiz denak elkartzen, gure disparitate geografikoak horretarako zailtasunak sortzen zituelako: Gernika, Larresoro eta Arbizu artekoari «Bermudetako Triangelua» deitzen genion, eta beste guztiok horren erdian bizi ginen. Oso bizigarria zen. Garai hartan, garraioa ez zen gaur bezain erraza eta ez zegoen sare sozialik. Ondorioz, ez genuen harreman jarraiturik, gauza oinarritzko eta erridikulua bada ere, euskalki ezberdinetan mintzo zen jendearekin egotea bera asko zen jada guretzat. Horregatik, oso aberasgarria izan zen bakoitza bere erreferentziekin etortzea eta salda horretan (Itxarok lehen aipatu duen hitzarekin esanda), elkarrekin egotea hain jende ezberdina. Ondoren, logikoa zen bezala, bi urteren ondoren edo, bakoitzak bere bidea hartu zuen.

Harkaitz Cano: “Radarraren azpiko espirituaren parte bat mantendu behar du idazle batek. Bestela galtzen du xarmaren parte bat”

Baina, esan bezala, azpiegitura bat bageneukan geure eskuetan jarria, eta guk benetan geure kasa, auto-produzituta, egin genuen gauza bakarra hau izan zen [Lubaki Bandaren maketa erakusten du]: maketa bat. Orain berriro oso *trendy* dago hau, nonbait, kaseteak erabiltzea. 1994ko urrian eta azaroan grabatu genuen, Altxerri taberna oraintxe itxi berrian. Hemen gure poemak eta kantuak bildu genituen. Carrefour batera joan, 300 edo 400 zinta erosi, kaseteak, eta bakoitzak bere etxean hogueina kopia atera zituen. Pletina bikoitza, puntako teknologia... Hor bai deskubritu nuela gaur egun ere gustatzen zaidan gauza bat, eta da argialetxe estandarretatik aparte idazleok noiz edo noiz egin beharko genukeen ariketa, edo niri egitea gustatzen zaidana, behintzat; estandar horietatik kanpoko ahalegintxo bat egitea, kapritxo bat, zailtasun horietara bueltatzea. Esatea: «Nik banatuko dut, nik egingo dut, nik ordainduko dut nire patrikatik, ez dut laguntzarik eskatuko, eta gero egingo ditut 50 ale banatzeko, oparitzeko, saltzeko...». Eta zergatik hori? Radarraren azpiko espirituaren parte bat mantendu behar duelako idazle batek. Bestela galtzen duelako xarmaren parte bat.

Askotan argialetxeak kritikatzin ditugu, esanez ez dutela promozioa egin edo ez dutela ez dakit zer egin... Baina zu zerori hasten zarenean prozesuko pauso guztiak ematen, inprentara joaten, papera aukeratzen,

zure erratak zuzentzen, banatu ondoren liburu-dendara joan eta saldu diren edo ez galdetzen... Prozesu guztia ezagutzeak ematen dizu zure lanbidearekiko ikuspegi ezberdin bat, ezagutzea inportantea dena. Hori da fanzineak egiten ziren garaian, grapak banan-banan fotokopiatutako orri ziztrinetan jartzen zenituenean, ikasten zenuena.

JUAN LUIS ZABALA

Ez duzu hitz egin nik esan dudana. Genero periferikoez.

HARKAITZ CANO

Bueno, komikiaz hitz egin dut. Komikiak badu gaur egun rango, prestigio edo pedigree bat, baina 90eko hamarkadan komikia ez zuen inork aintzakotzat hartzen. *Napartheid* literatura izan zitekeela esatea dispartatzat jotzen zen. Gaur egun, hori aldatzen hasita dago.

Kontua da gu idazten hasi ginenean kazetaritzaren beharrak aseta zeudela. Ez gara konturatzen gure lanbideak ez daukala hainbesteko loturarik bokaziozko hautu baten garapen arrazionalarekin; eta bai zeure inguruak eskatzen duenarekin. Horrela, zure inguruak zure gaitasunak bideratzen ditu, modu batzuetan inkontzientean, leku batera edo beste batera, egitura batera edo beste batera, are lanbide batera edo beste batera. 1980ko hamarkadan kazetari premia handia zegoen, ETB eta Euskadi Irratia sortzen ari ziren, besteak beste, eta kazetaritzak idazteko bokazioa zeukan jende asko zurrupatu zuen. Gu iritsi ginenean, hori dena beteta zegoen, lubakiaren parte hori, infanteria lerro hori, osatuta zegoen. Beraz, gu erretagoardia batean geunden eta aukera izan genuen, edo pribilegioa, arreta handiagoa jartzeko idazketa literarioago bati, edo idazle-bizitza bati begira. Eredu gutxi batzuk bazeuden eta idazleen profesionalizazioaz hitz egiten zen... Hori posible zela ikusi genuen zirrikitu batetik. Horregatik, gure mugimenduak beste batzuk izan ziren. Eta horren ondorioa da zuk [Juan Luis Zabalarari zuzentzen zaio] esan duzuna, literaturari periferikoak zaizkion genero guztiak, edo asko, landu beharra, profesionalizazio horren truke edo.

JUAN LUIS ZABALA

Ez dut esan hasieran, baina esan beharra dago: zentroaz eta periferiaz ari gara hitz egiten, baina denok gara periferia bat, hau da, euskal literatura berez da periferikoa, eta hori ikusten dugu buelta bat eman Donostiatik, adibidez, gaur bertan gaudenez, eta liburu-dendetako era-

kusleihoak ikusita, telebista piztuta edo taberna batera sartu eta musika entzunda. Periferikoak gara berez, eta, alde horretatik, periferikoa da dudarik gabe Beñat Sarasola ere idazle moduan, eta horretaz aparte hasi berritan periferia horren barruan periferikoa izan beharra izan du derri-gorrez, ia idazle guztiek bezala. Eta badu beste lotura argi bat ere perife-riarekin: literatura aldizkari batzuei eta haien inguruko mugimenduei buruz egin eta argitaratu dituen ikerlanak. Zurea da hitza, Beñat.

BEÑAT SARASOLA

Eskerrik asko aurkezpenagatik eta gonbitagatik.

Horrelako gaietan, eta zehazki gai honekin ere, pixka bat eskizofreni-ko ibiltzen naiz, zeren alde batetik idazle moduan eta, bestetik, ikerlari moduan, askotan nahastu egiten dira gauzak. Baina inpresioa daukat nire ikuspegia gehiago dela idazlearena ikertzailearena baino. Ikertu ditut ga-rai bateko aldizkariak, *Ustela*, *Pott* eta *Oh! Euzkadi*, baina horrek zerikusia du nire interes literarioekin ere, eta azalduko dut hori.

Nire hastapenei buruz hitz egiterakoan eta aldizkariekin nuen harre-manaz eta abar, orain Harkaitzi entzuten ari nintzaiola eta aurretik Itxa-rori, hor aldea dugu. Harkaitz eta bion artean bederatzi urteko aldea baino ez dugu, baina uste dut sekulako diferentzia dagoela kontu batekin: Internetekin. Ni idazten hasi nintzenean nire erreferenteak, esan deza-gun aldizkaritzat jo zitezkeen erreferenteak, batez ere momentu horre-tan produzitzen ari zirenak, Internetekoak ziren, eta hor aipatu daiteke, nire kasuan bereziki, *Volgako Batelariak* blogaren garrantzia. Ni idazten hasi nintzenean bazegoen beste aldizkari bat, ez zena bakarrik literarioa, kulturalagoa-edo zena, *Eremulauak* izenekoa. Hor bazegoen atal bat litera-turarena, eta hor hasi nintzen ni idazten lehenengo gauzak.

Beñat Sarasola: “Ni idazten hasi nintzenean nire erreferenteak, esan dezagun aldizkaritzat jo zitezkeen erreferenteak Internetekoak ziren”

Internet aipatzen dut, zeren uste dut Internetetik aurrera gauzak aldatu direla neurri handi batean, eta baita Interneten barruan ere aro ezberdinak daudela: blogen aroa da bat, eta gero, lehen ere iradoki da, sare sozialen aroa, beste bat.

Nire hastapen horietan, niretzat oso garrantzitsua da, eta hori go-goan dut, zu idazten hasten zarenean, nire kasuan hamasei edo hamazaz-

pi urterekin, bizi duzun bakardade, isolamendu absolutua! Orain ere esaten dugu, gazteek ez dutela irakurtzen, eta ez dutela idazten, baina benetan hasten bazara pentsatzen zu hamasei edo hamazazpi urterekin idazten hasi zinenean, nire kasuan eta nik uste idazle gehienek kasuan, bizi duzu askotan modu ia ezkutukoan. Nik gogoratzen dut nire lehenengo liburua argitaratzear zegoela, Susa argitaletxearekin, gurasoei esan nirean harrituta geratu zirela. Ez zekiten idazten nuenik ere! Uste dut idazle askoren kasua hori dela, hau da, ez dago oso ondo ikusia hamasei, hamazazpi urterekin, nire kasuan behintzat gizonezkoa izanda, idaztea; gehiago estimatzen da kirola... Horretan ere aritzen nintzen, e? Periferikoegia ez naiz, alde horretarik [barreak], baina horrek, kirolak, askoz pisu handiagoa izan ohi du hamasei, hamazazpi urterekin, idazteak baino.

Orduan, hastapenetan, nik gogoratzen dudana da bakardade eta isolamendu absolutua, harik eta unibertsitateko ikasketetako bigarren edo hirugarren urtean nire lagun baten bidez Gorka Bereziartua ezagutu nuen arte. Orduan Kazetaritza Fakultatean kazetaritza ikasten ari zen, eta sortu berria zuten *Eremulauak* izeneko webgune hori. Literaturaz idatziko zuen norbaiten bila ari ziren inguruan, eta horrela hasi nintzen ni idazten, baina Interneten eta modu oso isolatuan oraindik ere, zeren idazten zenuen, e-maila bidaltzen zenion Gorkari, horiek publikatzen zuten, eta ez geneukan, nire kasuan behintzat, talde beharrik ere, produzitzeko modua ere askoz indibidualagoa zelako, konparatuta aldizkari batek duenarekin. Izan ere, sortzen baduzu horrelako aldizkari bat, papezkoa, erabaki behar dituzu, eta landu, inprenta, maketazioa eta abar, eta horrek ematen du talderako joera bat. Nik ere ikuspegi hori izan dut, lehen aipatu dira modernitatearen keria batzuk, baina nik ere bizi izan dut idazletza oso gauza indibidual moduan. Eta uste dut aldarrikatu behar dela kontrakoa, hau da, taldearen eta komunitatearen garrantzia.

Lehen aipatu da azken urteetan zer gertatzen ari den, eta hor adibide moduan feminismoarena agertu da, azken urteetan nolako saltoa egin duen argitalpenetan, baina hori ez da kasualitatea, azkenean da komunitate bat sortzea, eta komunitate bat sortzeak dinamika batzuk eragiten ditu, berez, produzitzeko eta argitaratzeko bidea sortzeko. Hori niretzat ezinbestekoa da, eta uste dut azken urteetan literaturari dagokionez galdu egin den zerbait dela.

Gogoratzen dut hasiera horietan *Eremulauak*, alde batetik, eta, bestetik, Fotolog izeneko zegoela, eta hor hasi nintzen. Fotolog Instagram modukoa zen, eta garai batean izan zuen bere sona, baina gerora galdu

egin zen. Nik Fotologen argazkiak jartzen nituen eta gero poemak argitaratzen euskaraz, baina oso modu ez anonimoan, sinatu egiten nuelako, baina bai isolatuan. Nire bi lehenengo argitalpen bideak izan ziren horiek, *Eremulauak* eta *Fotolog*, biak Internetekoak.

Nik uste dut hor badagoela ezberdintasun bat: nik ez nuen eduki horrelako «talde» zerarik, eta esango nuke, salbuespen batzuk kenduta, nire adinaren bueltan eta gazteagoen artean gutxiago dagoela taldearen zera hori. Taldeak baditu keria batzuk, baina uste dut beste alderdi on batzuk ere badituela, eta ez dela kasualitatea, adibidez, nire belaunaldian ez sortu izana egitura finkorik produzitzeko, ez ja argialetxerik, baina nik zer dakit bada, plataforma kritikorik, aldizkaririk... Sortu dira batzuk, baina egitura iraunkorrik nire belaunaldiak ez du sortu, eta horrek zer pentsatua eman beharko liguke.

Horrekin lotuta, Internetekin, ni idazten hasi nintzenean deskubritu nuen halako batean Susa argialetxearen Armiarma webguneko Ibiñaga-beitia proiektua. Hor digitalizatu zituzten lehen aipatu diren aldizkari horiek denak, eta horrek sarbidea eman zidan garai bateko aldizkarietako testuak irakurtzeko, oso modu deskontestualizatuan, baina baita inbidia puntu batez ere, zeren, lehen esan dizuedan bezala, nire bizipena literaturaren hastapenetan oso indibiduala zen eta hor ikusten nituen taldeak, bandak, oso modu idealizatuan. Baina hasten zarenean hori duzu, eta nik uste dut hori ere garrantzitsua izan zela, nire kasuan behintzat, aldizkari horien berri izatea eta horren bidetik-edo gauzak egin nahi izatea.

JUAN LUIS ZABALA

Ikuspegi orokorrago batetik galdetuko nizueke, hiruroi, erdigunea eta periferia entzunda eta gaur egungo egoera ikusita, ba ote dagoen euskal literaturan erdigunerik eta periferiarik, non ikusten dituzuen horiek, zer harreman dagoen horien artean. Zuk, Itxaro, esan duzu Iparraldeak periferia izaten segitzen duela...

ITXARO BORDA

Bai, Iparraldean bertan ere badugu periferia eta badugu zentralitatea. Hirigune etengabe hori, Baiona eta Hendaia artean Uztaritzearaino, Uztaritze eta Ezpeleta, eta gero badugu periferia desertu hori, Baxenabarre eta Zuberoa. Bistan da badirela periferiak. Orain bizkaitarrak ez dira hain periferia, zeren eta garai batean, oroitzen naiz 80ko hamarkadan, entzuten nituen Andolin Eguzkitza zena, goian bego, eta adiskide horiek,

esanaz beti ez zirela kontsideratuak behar ziren neurrian zentralitatearen partetik, Euskal Telebistan ez zela bizkaierarik entzuten, eta bazituzten horrelako kezka batzuk. Geroztik dena konpondua da, entzuten ditugu pilotariak bizkaieraz hitz egiten arazorik gabe eta gogotik. Horrekin errateko, beti badela dikotomia hori, bada, bilatzen dugun dikotomia bat da.

Itxaro Borda: “Iparraldean bertan ere badugu periferia eta badugu zentralitatea”

Azken finean, euskaraz idazten dugularik ezin dugu talde gisa funtzionatu, baina halako zurrumbilo bakar batean gara, bakoitza bere nortasunarekin sartzten gara taldeetan geure nortasuna atxikiz. Izan dadin Donostiako idazle batek edo Nafarroakoak edo Iparraldekoak, oraindik ere badu bere nortasuna alde horretarik, eta hori biziki inportantea da.

Gero, lan egiteko moduak aldatu dira arras. Ikusten dugu Hegoaldean orokorki periferian eta zentralitatean badela halako nahikunde bat idazleak profesionalizatzeko, eta, beraz, idazleak gauza asko egiten ditu idazteaz aparte bizibidea segurtatzeko, eta horretarik ere doa, beharbada, gaztelerarat itzultze olde hori ere, gaztelerarat edo katalanerat edo... Behar da pentsatu gaurko mendeko idazleak ez direla aurreko mendeko idazleak, hau da, denbora haietan musu-truk ari ginen, lanetik kanpoko denbora libre horretan *Maiatz* egiten genuen; orain gutxiago, baina egiten genuen idaztetik saltzerat, dena egiten genuen: maketak, zuzenketak... Egia da esperientzia horiek oro biziki inportanteak direla idazlearen, argitaletxearen edo irakurleen lekuari halako begirune batekin behatzeko.

Idazleak izan gaitetzke exigenteak biziki, zeren eta maite dugu egiten duguna, hori da gure zentralitatea, eta ez dugu beti konprenitzen ingurukoek ez gaituztela guk maite dugun bezainbat kontsideratzen. Beraz, hortik sortzen ahal dira hainbat minberagune, minberagune zentralak! Aldaketa handia hori dela erran nezake nik.

Gauza bat ere nahi nuke aipatu *Maiatz* aldizkariari buruz. Hainbat urtez, eta nahi duenak aurkitzen ahal ditu Armiarma gune horretan lehen zenbakiak, *Maiatzen* luzaz funtzionatu du idazle kolektibo heterogeneoak. Adin guzietakoak, belaunaldi guzietakoak, joera guzietakoak biltzen ginen, baina azken hogeitau urte hauetan Iparraldean atera diren

idazle berriak ez dira *Maiatzetik* pasatu. Katixa Dolhare-Zaldunbide, Bea Salaberri... Belaunaldi berri hori ez da *Maiatzetik* pasatu, baina bai Xan Idiart, Amaur Epher... Galdu du idazle hasiberri horiendako laborategi izateko bere funtsa, neurri batean.

Hegoaldean ere badira hainbat idazle publikatzen ahal ez dutenak hemen, izenik ez dutelako edo sarerik ez dutelako, zeren eta batzuetan bada idazlearentzat sarearen garrantzia ere, zure harremanak nondik nora doazen, ez da bakarrik kalitatearena, kalitatea ere bai, baina sarea ere, zoin diren zure adiskideak eta... Badira Hegoaldeko batzuk *Maiatzen* publikatzen dutenak: Aritz Mutiozabal, Ainara Maia, adibidez. Bada joko hori, pixka bat guk ere gure funtsa zabaldu dugu, zabaldu dugu Euskal Herri planetariorat, txikia izanik edo periferikoa izanagatik bere mailan beste kultura handier buruz.

Maiatzen inguruko lana ere aldatu da. Orain Luzien Etxezaharretak egiten du maketa ordenagailuz, zuzenketak egiten ditugu bizpahiru pertsonaren artean eta gero inprintako lana berehala egiten da; ez dugu gehiago eskurik sartzen prozesu horretan. Gu ere, nahiz eta ez garen horretarik bizi (ni ez naiz sekula literaturatik bizi izan ekonomikoki, afektiboki eta intelektualki bai), bistan dena, hala ere, gure mailan profesionalizatu da testuen publikatzeko modu hori; ez diru mailan, baina egikera mailan hori aldaketa handia izan da.

Bestalde, ikusten dut badela literatura ofiziala, euskaraz, prentsan ateratzen dena, *Berrria* eta egunkarietan ateratzen dena, elkarrizketak, erreportajeak, lehen orrialdeetako argazkiak eta, baina badela beti behekorronte bat, baitezpada ikusten ez dena. Bai Iparraldean, hor ere Internet bidez pasatzen dira gehienetan, eta berriz itzuli dira batzuk fanzineak egiterat. Hori ere inportantea izan da, 80ko hamarkadan bezala, horrelako libreta modukoak... Aldizkari horietarat itzuli dira. Gertatzen zait, batzuetan ibiltzen naizelarik Euskal Herrian irakurle taldeetan edo batzuetan klaseetan, harremanetan jartzea idazlegai batzuekin, eta azkenaldian ukan dut berri bat: Behe Banda sortu da, eta Urruzunoko ikasleak dira. Urruzuno izan da halako tupina bat, orain ezagutzen ditugun hainbat eta hainbat idazleren mamitzeko, irazekitzeko intelektualki. Atera du lehen zenbakia Behe Bandak. Behe Banda, zergatik? Finitu da nazio gatazkarena, hori gauditua da, genero gatazka ari da gaintitzen orokorrean, asko aipatzen baita, plazan dago, eta horiek nahi dutena da klase sozial gatazka, zuek erraten duzuen bezala *asignatura pendiente* baita. Ez gara konturatzen euskaraz funtzionatzen duen jendartearen zein neurritan

raino klase ertainekoa den. Uste dugu denok behe-mailako jendeak garelako gure hizkuntza behe-mailakoa delakoan, baina ez da baitezpada beti horri lotua.

Behe Banda hori Irati Oskoz-ek du kudeatzen. Idazle gazte bat da, bikaina, bipila, energiak beteak eta... Gu ginen bezala, e? Hemezortzi urteetan, dena nahi genuen uzkailei. Gauza batzuk uzkailei ditugu, hala ere: aldaketarako bideak egin ditugu, argitaletxe batzuk sortu ditugu gure belaunaldian eta besteetan ere, baina bada oraino prentsaren lehen orrialdeetatik atera ez den mugimendurik Euskal Herrian eta literaturaren inguruan. Eta askotan horrela da, lehenik gauzak egiten dira kozinan eta gero ematen dira jatorrietatik dastatzerat. Nik biziki maite dut, mugimendu horrek horrela segitzen duelako, ideia hori oraino bizi delako.

Beñat Sarasola: “Komunitate bat sortzeak dinamika batzuk eragiten ditu eta uste dut azken urteetan literaturari dagokionez galdu egin den zerbait dela”

JUAN LUIS ZABALA

Gaur egun argitaletxeek, lehen ez bezala, jatorrizko lan asko jasotzen dituzte eta ezin diete erauntsi horri erantzun, idazle asko daudelako. Eta argitaletxeak sendotu dira, baina ez hainbeste. Zer iritzi duzue zuek?

BEÑAT SARASOLA

Itxarok aipatu duen horrekin lotuta, oker ez banaiz talde hori ikusi nuen azkenengo Durangoko Azokan, Susaren standean laguntzen ari nintzela. Halako batean horrelako afixa moduko batzuk agertu ziren standean, eta uste dut Itxarok aipatu duenaren moduko argitalpen bat iragartzeko zutela. Orduan jakin nuen bazegoela talde bat berriro ere Urruzunoren bueltan egituratua, eta asmoa zuena talde moduan gauzak egiteko. Askok poztu nintzen, uste dudalako orain, digitalizazioaz hitz egiten dugunean, eta *online*aren problemei buruz eta abar, literaturan ere egon daitekeela momentu bat, datozen urteetan, *offline*aren aldekoagoa, eta agian hori izan liteke lehenengo zantzu bat. Horregatik, ikusi nituen benetan paperezko afixa batzuk, pozgarria egin zitzaizkidan. Ez da bakarrik gauza erromantikoa hori, paperaren garrantzia, hori ere bai, egia da, baina lehen esan dudana, horrek eragiten dituen talde dinamika horiek niretzat oso-oso garrantzitsuak dira, eta hortik berreskuratzen bada uste dut interesgarria izan daitekeela.

Argitaletxeekin konparatuta, zentroa eta periferia, gertatzen da gaur egungo argitaletxe nagusiak 80ko edo 90eko hamarkadetan egituratu zirela, eta ondorengo idazle gehienok sarbidea izan dugu batean edo bestean argitaratzen hasteko; bestela, sariketen aukera ere badago, eta nolabait karrila-edo nahiko eginda dago, alde batetik. Bestetik, adibidez, azkeneko urteetan argitaletxeetan gertatu den editore aldaketa nik uste azken urteetan egon den elementu garrantzitsuenetako bat dela, bai Susan, orain Pamielan, Ereinen, Txalapartan... aldaketa egon da editoreetan, baina dagoeneko existitzen diren egituretan da, eta gutxi gorabehera nire belaunaldiko editoreak sartzen ari dira. Interesgarria izan daiteke ikustea egitura berriak sortuko diren datozen urteetan, eta nik uste dut hor badagoela tarte bat. Orduan, zentroaz hitz egiten dugunean hori ere bada, jada egituratuta dagoen argitalpen makineria bat, hoguei, hogeita hamar urte dituen eta orain barruan aldaketak izaten ari dena, baina bere mugekin.

Zentroaz ari garenean ere, nik hor ikusten dut Hegoalde eta Iparralde kontu horretaz aparte badagoela, alde batetik, esan dezagun erdigune instituzional moduko bat: Eusko Jaurlaritza, lehen aipatu diren Euskadi sariak, unibertsitatea ere bai, unibertsitateak duen pisua, eta gainera, lehen aipatu da lanbidearen kontua eta idazle batzuen bidea ere hori izan da, irakaskuntzaren bidetik profesionalizazio moduko bat eta hortik kanpo idaztearena. EITB ere hor dago eta abar. Gero badago esan dezagun beste erdigune bat, eta uste dut Itxarok ere aipatu duela zeharka, euskalgintzaren erdigunea esan dezakeguna da, eta euskalgintzarekin loturiko egitura: *Berría*, *Elkar*... Batez ere *Elkar* aipatuko nuke eta *Elkarren* bueltan sortutako dinamika guztia. Badakigu *Elkarren* pisua izugarria dela liburuaren katearen elementu guztietan. Nik uste dut horretaz ere gutxitan esaten dugula ezer, baina erdiguneaz hitz egiten dugunean hori ere bada erdigune bat eta horretaz ere igual autokritikoagoak izan beharko genukeela, hau da, erdigunea ez dela soilik Euskadi saria, beste erdigune batzuk ere badaudela.

JUAN LUIS ZABALA

Euskal *stablishmentaren* triangelua aipatu zuen behin Iban Zalduak, Donostia, Andoain eta Zarautz artekoa (orain Donostiaren lekuan Aduna legoke, triangelua desitxuratuz): *Elkar*, *Berría* eta *Susa*. Ez dakit hori bat datorren esaten ari zarenarekin...

BEÑAT SARASOLA

Ez dakit *stablishmenta* den hitza, baina euskalgintzaz hitz egiten dudanean, uste dut hortik ere pixka bat badagoela, lehen Itxarok esan duena. Nik *Berrian* argitaratzen dut, baina *Berrian* idazten dugunok, zeintzuk idazten dugun... Bueno, hori guztia ere hor dago. Lehen sariak aipatu ditugu, eta gaur egun bekak eta sariak jasotako liburuen ehuneko handi bat Elkarren argitaratzen da. Horretaz ere igual hitz egin beharko genuke, baina askotan zentroaz eta periferiaz modu abstraktu samarrean hitz egiten dugu. Eta unibertsitateaz ere bai, hitz egin beharko litzateke, lehen zerbait aipatu da horretaz. Hau da, unibertsitateak duen sarbidea Euskadi sarietan, Euskaltzaindian, akademia-argitalpenetan eta abarretan, eta sarbide horiek botere-joko hutsetan zertuak daudela, literatura bigarren, hirugarren edo laugarren mailan utzita.

Beñat Sarasola: “Argitaletxeetan gertatu den editore aldaketa nik uste azken urteetan egon den elementu garrantzitsuenetako bat dela”

HARKAITZ CANO

Niri iruditzen zait zentroaz hitz egiten dugunean, gure zentroa edo zentralitatea elastikoa dela, hau da, egun batean egon zaitezke Orkestra Sinfonikoarekin poema bat irakurtzen eta hurrengo astean Andoaingo gaztetxean. Hori anomalia xarmagarri bat da, gure literaturan gertatzen dena eta inguruko literatura hegemonikoetan gertatzen ez dena, eta nik pertsonalki maite dudana eta ez daukadana saltzeko.

Egia da klase ertain akomodatuxe baten baitan egon gaitzkeela eta batzuetan ez garelako kontziente gure barne-borroka horren azpian dagoen errealitate soziologiko batez, eta asko pozten naiz norbaitek hori plazaren erdira ekarri izanaz, baina bestalde, badago zerbait oso malguta eta barregarria gure zentralitatean. Funtsean, zertaz ari gara zentralitateari buruz ari garenean? Hau da, badago falazia aspirazional faltsu bat deitu beharko geniokeena, gure zentro irrikatua Madril ez ote den, edo gaztelaniaz arrakasta izatea ez ote den. Hori euskal idazle askoren kasuan ere, esan nahi dut. Orduan, aitortuko dugu hau? Aterako dugu hau ere plazara?

Zeren benetan, niretzat, idazle moduan, zintzoki ari naiz, Euskadi saria irabaztea baino askoz ere arrakasta handiagoa da ikustea nire liburu

bat hamabost edo hogeit hamar literatur tertuliatan landuko dutela. Niretzako hori bada parametro inportantea, gure baitako erdigune endogamiko, elastiko honen deskribapena zehazte aldera. Esatea: «A, begira!, honen liburuak hogeita hamar tertulia daramatza eta nireak zergatik ez?». Hori da! Eta, jakina, delako arrakasta edo zentralitate hori oso malgua da. Zure liburu batek funtzionatzeak edo ez funtzionatzeak ez du esan nahi hobeia edo okerragoa denik, baina beharbada bai esan nahi du nobela bat dela, eta ez poema liburu bat; izan ere, poema liburuekin hogeita bost tertuliatan egotea zientzia fikzio totala da. Hor aldagai asko daude... Gu gaude setatuta sariekin eta ez dakit zerekin, baina beste hainbat aldagai ez ditugu aintzakotzat hartzen, edo are gutxiago aztertzen akademikoki. Horiek ere aintzakotzat hartu beharrekoak direla uste dut.

Ulertzen dut triangelu horren aipamena, baina triangelu hori da las-tozko triangelu bat, zeren etortzen da, ez Katrina urakana, hala moduzko alerta hori bat besterik ez, eta dena pikutara doa. Orduan, horretaz kontziente izatea ere inportantea da, hau da, gure eskala zenbateraino den ttiki mundu global horretan. Gauza bat da zentroa, eta beste gauza bat da idazlearen sistema nerbioso zentrala, munduaren ardatza dela iruditzen zaiguna. Baina gero beste gauza inportante bat da zure errealitatearen eskalaren kontzientzia edukitzea, eta zenbateraino dena den oso hauskorra eta dena dagoen izen-abizenak dauzkaten hogeita hamar, berrogei edo berrogeita hamar pertsonaren esku, edo askotan beraien borondatearen edo jubilarzio adinaren menpe. Eta bi edo hiru pertsona kazetaritatzatik desagertzen dira, edo jubilatzen dira, bi edo hiru pertsona jubilatzen dira unibertsitatetik, edo aldatzen dira hiru editore eta dena aldatu da. Ez dut esango onerako edo txarrerako, baina iraultza txikiak gertatzen dira. Eta batzuetan da hekatonbe bat eta beste batzuetan itsasargi argitsu bat. Baina hor mugitzen gara. Gure eremua ttipia da, eta *road movierik* ezin da egin hemen, mapatik ateratzen zarelako berehala. Bueno, Itxarok bai, egiten ditu, baina maparen zirrikitu guztiak probestuz ertz batetik bestera!

ITXARO BORDA

Arrazoa duzu. Malgutasuna behar dugu, malgutasuna eskatzen zaigu. Batzuetan lehen orrialdeetan gara eta beste batzuetan horoskopoparen atzetik etortzen dira gure liburuaren aipamenak edo egiten ditugun gauzen aipamenak.

Idaztea dugu idazleok zentralitatea, baina ongi erran den bezala, beste hainbat gauzatan ere ibiltzen gara, idaztearekin lotuak direnak beti, baina ez direnak literatura. Dena da literatura, literaturaren zentralitatea ukaezina da, baina bideak ez dira beti berak. Eman dezagun: momentu honetan ni pastoral batekin ari naiz, Bastidan, eta hori ere beste esperientzia bat da. Bastida xarnego-herrietan da, periferiaren periferiako beste Euskal Herri berezi batean; hizkuntza aniztasuna oraindik bizi duen eskualde batean: gaskoia, frantsesa, euskara... denak nahas dira hartan. Bi hizkuntza ahulenak ari dira behera egiten, baina hala ere oraindik hitz egiten dira besteak ere. Pixka bat Oionen bezala. Mursegok egin du disko bat Oioneko jendearekin. Hark ere deszentralizatu du bere ekina Eibarretik. Pastoralarekin hori bizitzen ari naiz. Euskal kulturarekin lotura handirik ez duten jendeak biltzen dira. Batzuek euskara badakite, beste batzuek gaskoia, beste batzuek ez dakite ez bat eta ez bestea, baina dena ikasiko dute datorren ekainaren 15 eta 16rako. Erran nahi dut kultura hori ere dela idazleontzat; multiplikatzen ditugu hainbat eta hainbat gauza, joera, ez direnak baitezpada literaturari zuzenki lotuak.

Eta alde horretarik, beharbada, media zentraletan ez dira aipatzen horiek. Eta nik uste dut justuki aipatzen ez diren gune horietan sortzen direla loturak beste kulturekin. Zeren eta bestela nola aipatuko du euskal idazle batek frantsesa molde baikor batean? Eni tokatzen zait erratea: «Frantsesa... Sei urte nituelarik zanpatu ninduten, behartu ninduten euskara galtzera, eta min horrekin euskal idazle izatera behartua naiz». Hori ere frogatzen da ez dela hainbat egia ere. Min hori gainditua dugula aspaldian, eta beste bide batzuetarik ibiltzen garela, eta beste bide horietan ditugula justuki guk Frantzia gurutzatzen bretoiak, korsikarrak, okzitaniarrak, alsaziarrak... jende horiekin gune are periferikoago horietan biltzen gara. Eta erran behar da gauza bat, bretoiekin edo korsikarrekin edo okzitaniarrekin biltzen garenean, horiek oraino gu baino periferikoagoak direla beren eskualdeetan. Eta horregatik eni iruditzen zait, ene kasuan bederen, negar egitea tokatzen zaigula, baina negar egitea ez zaigula hain zilegi ere. Zeren eta euskaraz badugu harreman sare bat, egiten ahal ditugu mila gauza; ehun gauza egiten ahal ditugu euskararekin kultur mailan, kolaboratzen ahal dugu hainbat mediorekin. Baina behar dira ikusi okzitaniarrak. Eta harreman horiek egiten ditugu justuki euskal zurrumbilo zentral horretarik kanpo.

Eta beharbada, aipatzen duzu zuk [Harkaitz Canori zuzentzen zaio] azken hamarkada honetan euskal idazleak ari direla Espainiara begira. Batetik da ekonomikoki, bizi behar delako, baina beharbada bilatzen dute

Euskal Herritik deszentralizatzea ere; batzuetan eztabaida horiek akigarririk eta suntsigarriak dira. Horietatik ateratzeko modu bat.

HARKAITZ CANO

Baina Espainia ez da modu ona deszentralizatzeko, ezta? Arlo horretan, esan nahi dut. Korsikara deszentralizatu zaitez orduan, ez dakit nola esan...

ITXARO BORDA

Ni Pariserat deszentralizatzen ari naiz. Eta ikusten dut Parisen ere sistema literarioa hamar pertsonak kudeatzen dutela, baina nire kasuan diren hainbat idazle badirela frantsesez idazten dutenak, eta hirurehun poema liburu baino saltzen ez dituztenak. Erran nahi dut ez dela gure egoera. Nahiz eta haien hizkuntza indartsua izan eta maioritarioa izan, idazle gisa nik bezala funtzionatzen dute, eta batzuetan nik xantza gehiago dut. Eta Espainian ere beharbada idazle batzuek harreman hori aurkitzen duzue. Zeren Espainian ere bada Espainia zentrala, baina jendea doalarik, Miren Agur Meabe ikusten dut, adibidez, Extremadurako herri batera bere liburua aurkeztera, ez du bilatuko Espainiaren, espainiartasunaren zentralitatea, beste zerbait bilatuko du. Eta maila bertsuan kasik... Ez dut defendatuko defenda ezina dena.

Harkaitz Cano: “Gure zentroa edo zentralitatea elastikoa da. Hori anomalia xarmagarri bat da gure literaturan gertatzen dena eta inguruko literatura hegemonikoetan gertatzen ez dena”

HARKAITZ CANO

Hor beharbada bi gauza daude: bat da Espainiako zentraltasuna eta beste gauza bat da Espainiako egikerak, moduak eta homologazio estandarrek gurera ekarri nahia. Musikara ekar dezagun. Benetan, zintzoki, zein hizkuntzatan komunikatzen da sare sozialetan? Arrakasta globalaren hizkuntza euskal artista mediatiko baten kasuan zein da? Zentralitateari buruz galdetzen badidazu, nik halabeharrez pentsatuko dut... ez derrigorrez Pott banda maite dugunon zentralitatearen ikuspuntutik, baizik eta euskal literaturarentzat, zentralitatea, komertzialki eta soziologikoki, Toti Martinez de Lezea dela, baita euskaraz ere, salmentetan

nagusitzen delako eta gaztetxo asko haren Nur pertsonaiaren liburuei esker zaletu delako literaturara.

Eta badago niretzat amorragarri xamarra den beste gauza bat: asko hitz egiten da idazlearen kolektibitateaz, hau eta beste, baina idazleoren lan kolektiboek sortzen duten interes akademiko zein mediatikoa hutsaren hurrengoa da. Hau da, badago indibidualismoaren aurpegi baten glorifikazio absolutua. Orduan, hor ere hipokrisia handia ikusten dut nik. Zer gertatzen da? Askoz ere konplexuagoa dela pastoral batean Itxarok egin duen lana ikertzea, kolektiboa delako, hasteko eta behin Iparraldera joan behar delako, ezagutu behar delako generoa (eta ez dugu ezagutzen). Eta beharbada ari garenean esaten periferian gertatzen direla gauzarik interesgarrienak (oso polita da hori esatea, beti esaten denean bezala kartzelan sortzen dela hizkuntza jergarik interesgarriena, gero hedatzen dena gizartera), ados, hori maila teoriko batean oso ongi dago, baina gero praktikan ez komunikabideek ez akademiak inoiz ez dute jartzen ahalegin minimorik horretan.

LEHEN ENTZULE PARTE-HARTZAILEA

Erabat ados. Lana delako, lan gehiago. Hori hala da. Nire lagun britainiar batek «idazlea naiz» esaten du leku guztietan. Ez du inoiz lerro bat publikatu, baina idazten du egunero. Hemen daukagun idazletza kontzeptuak ez du zerikusirik biziraupenarekin. Lagun hori ez da hortik bizi, baina idazten du egunero eta ez du inoiz ezer publikatu, eta idazlea da. Han oso arrunta da. Festa batera zoaz, editoreekin, eta denak dira nobelagileak. Amaieran, erreparatu behar duzu webgunea ikusteko ez duela ezer publikatu. Ezagutu ditzakezu hamabi nobelagile eta bik baino ez dute publikatu. Beste maila bat da.

JUAN LUIS ZABALA

Hemen ere, uste dut gero eta zailago izaten ari dela argitaratzea, edo gutxienez itxaron egin behar izaten dela argitaratu arte.

ITXARO BORDA

Argialetxeetan, Maiatzen bertan, jasotzen dugu hainbat eta hainbat testu publikatzen ahal ez ditugunak.

JUAN LUIS ZABALA

Gaztelaniazko argitaletxe gehienek webgunean daukate ohar bat adieraziz ez bidaltzeko eskuizkriburik, ez dituztelako irakurriko. Euskarazkoetan ez dago halakorik, baina normala da entzutea argitaletxeak urteko programa, eta agian hurrengo urtekoa ere, betea duela eta itxaron egin beharko dela, ezin jakin zenbat... Orduan idazleak beste argitaletxe batera bidaltzen du, edo autoedizioa egin, online sareratu Booktegiren bidez...

LEHEN ENTZULE PARTE-HARTZAILEA

Hori ez zen lehenago ere gertatzen?

HARKAITZ CANO

Nik uste guretzako askoz errazagoa zela lehen liburuak argitaratzea, orain egile gazte batentzat baino, duda izpirik gabe.

LEHEN ENTZULE PARTE-HARTZAILEA

Eta zer bilatzen du euskal editore batek orain hemen? Hori da nire galdera, zeren zuek idazleak zarete... Zein da profila?

ITXARO BORDA

Ziur aski dirua ez galtzea, hasteko. Eta bide horretatik, izen seguruak eta kalitatezko liburuak, neurri batean. Eta gero, hori ziurtatzen delarik, bi ezezagun ere publikatzen ahal dira izen seguru horien abaroen.

JUAN LUIS ZABALA

Eta orain editore belaunaldi berria dago, eta aldaketa gertatzen ari da. Eta editoreak aldatu baino lehen ere, aldatu egin dira kanona edo joerak... Lehen kanonikoak ziren idazleen gainetik ezartzen dira orain, askotan, izen gutxiagoko idazle gazteagoenak.

BEÑAT SARASOLA

Nik uste hor aldaketa nabarmena soziala izan dela, azken urteetan, lehen Ibonek [Ibon Egañaren hitzaldiari erreferentzia eginez] aipatu du: feminismoaren eragina izan da, onerako... gauza askotan, eta honetan ere bai. Eta argitaletxeetako aldaketa honetan ere editore berri gehienak emakumezkoak dira, eta feministak. Hor saiakera bat egiten ari dira al-

datzeko, baina, berez, aldatzen ari da aurretik ere. Agian perspektibarik ez daukagu oraindik, baina hemendik urte batzuetara nabarmena izango da zein ezberdina den idazle batzuen presentzia... Hemendik urte batzuetara, lehengo kanona nahiko aldatuta egongo da, seguru errotik ezberdina dela. Eta prozesu horretan nire ustez feminismoak izugarritzko eragina izan du, eta hori dena permeatzen ari da, baita egiturak ere. Nik uste dut argialetxeetan askoz ere pisu handiagoa duela horrek Madril-edo-ez-Madril eta horrelako kontuek baino. Hor ikusten dut nik azken urteetako transformazio handia.

Beñat Sarasola: “Hemendik urte batzuetara, lehengo kanona nahiko aldatuta egongo da eta prozesu horretan nire ustez feminismoak izugarritzko eragina izan du”

Bestetik, eta aurrekoarekin erabat aparte, idazten hasi nintzenean, 2000ko hamarkadaren hasieran, gatazka politikoaren gordinean, niretzat literatura sekulako ihesbidea zen. Politikak (maiuskulazko politikak) zeukan indar eta pisu nagusia garai hartan, eta literatura zen ihesbide bat. Neurri batean, gaur egun ere batzuetan iruditzen zait politikak duen indarra, medioetan eta abarretan, izugarritzkoa dela. Lehen ere aipatu da, diskurtso literarioa garatzeko gabeziak ikusten ditut gaur egun, ez dagoela ia espaziorik diskurtso literarioak lantzeko. Ibonek egin duen errepa-soan ere nahiko argi ikusten dela uste dut: garai bateko aldizkari plata-formetatik gaur egunera nik uste literaturak espazioa galdu duela. Eta ziur aski baita prestigioa ere.

LEHEN ENTZULE PARTE-HARTZAILEA

Ez da hori ere falazia bat? Munduko editorial handietan XX. mendean 70etatik aurrera editore nagusiak emakumezkoak izan dira. Boterea eduki dutenak. Handiez ari naiz: Random House eta Alemaniakoak... izan dira batez ere emakumeak. Agente literario potenteenetakoa Espainian emakumea da.

BEÑAT SARASOLA

Baina ni ari naiz euskal literaturaz.

LEHEN ENTZULE PARTE-HARTZAILEA

Noski, baina agian euskal literatura anakronia bat izan da. Batzuetan egiten dugu irakurketa pixka bat mekanizista: «Orain editore gehienak

emakumeak dira; beraz, emakumezkoen literatura gehiago publikatzen da».

BEÑAT SARASOLA

Ez, ez, baina hori baino askoz sakonagoa da; ez da soilik emakumezkoak direla, feministak dira eta dinamika berriak sortu dituzte. Azken urteetan Eskafandra, Lisipe... Eta duela hamar urte ez zegoen ia ezer; Sareinak eta kitto. Eta kontua ez da bakarrik emakumeak direla editoreak. Badago kontzientzia bat eta bultzada bat, eta beste leku batzuetan ikusi beharko litzateke... Bultzada hori nabarmena iruditzen zait eta azken urteetako albiste onenetakoa, gure literatura biziberritu baitu. Agian euskal literaturan, beti bezala, beranduago goaz arlo batzuetan, baina [Carmen] Balcells ez dut ikusten erkagarria hemen gertatzen ari den aldaketarekin.

LEHEN ENTZULE PARTE-HARTZAILEA

Ez, Balcells bera ez. Alfaguarari buruz eta beste handiez ari naiz. Hor emakumeak egon dira goian denbora askoan.

BIGARREN ENTZULE PARTE-HARTZAILEA

Beste kontu bat da, Beñat, zuk esan duzunarekin lotua, eta baita Harkaitzek esan duenarekin ere, Madrilek zer argitaratzeko interesa daukan, ezta? Eta nik uste dut dela emakumeek idatzitako literatura. Eta zentrora begira dagoena edo Madrilerara begira dagoena ez da ari begiratzen *Babeliako* ez dakit zer, baizik eta ziur aski Eider Rodriguezen lanak Random Housen hiru edizio agortu dituela, Katixa Agirrek itzulpena atera duela ez dakit non, eta gero hortik ingelesera eta beste zortzi hizkuntzatarara itzuli dela. Eta interesa ez dela euskal idazleak argitaratzea, baizik eta idazle feministak edo tematika jakin batzuk eta ikuspegi batzuk argitaratzea. Hori bai da berria, nire ustez, azken lau edo bost urteetan gertatu dena, eta horrek ere pixka bat difuminatu duela euskal-espainiar kontu hori, ez dut esango feminismoa nazioartekoa delako, baina bai ardatzak beste batzuk direlako, tematikoagoak edo idazle profil jakin bat bilatzearekin lotutakoak. Hori merkatu interes batzuekin lotuta dago.

HIRUGARREN ENTZULE PARTE-HARTZAILEA

Zuk esaten duzu nazioartekoa ezetz, baina bai oso Mendebaldekoa. Azkenean *MeToo*aren ondoren etorri zen 2017 aldera Estatu Batuetatik

eta ordutik da halako *boom* fenomeno modukoa. Horren ondoren hasi zen hemen askoz gehiago zabaltzen, modan jartzen, popularizatzen... Moda zentzu onean eta zentzu guztietan, eta hasi zen askoz begi hobezagoz ikusten. Eta azken finean argitaletxeak negozio bat ere badira, ezta? Orduan diruarena ere ezin da ahaztu, zer saltzen den, zer ez... Ikuspegi ideologiko bat egongo da, jakina, baina, ideologikoki bat etorri arren, ekonomikoki galerak emango balitu, ez lukete horrenbeste bultzatuko beharbada.

LEHEN ENTZULE PARTE-HARTZAILEA

Bai, dirua ematen du. Baina... Azpiegitura feminista guztiak, akademiatik hasita. Oraindik ez dauzkagu gradu ikasketak, ez dago genero ikasketa gradurik hemen. Baina badauzkagu masterrak, badaude departamentu osoak, antropologia feminista ari da ematen argitalpen asko, eta badaude hor pertsona seinalatuak. Baina gauza batek kezkatu nau, eta da Harkaitzek esan duena. Benetan ados nago gure egituren... «lastozko» hitza erabili duzu, eta egia da askotan pertsona konkretuen eginahala dela eta ez dakidala orain arte oso azpiegitura sendoak eduki ditugun, zeren eta aldatu daiteke zure zentralitatea urte batetik bestera. Horrek zer pentsatu handia eman dit, gurearen airezkotasun horrek, eta beharbada pertsona konkretuekin lotutako jarduerak. Baina, bueno, argitaletxeak hor daude eta sendoak dira.

HARKAITZ CANO

Ez. Ez dira sendoak.

LEHEN ENTZULE PARTE-HARTZAILEA

Ez dira sendoak?

HARKAITZ CANO

Ez. Ez dira hain sendoak. Akats handi bat da, nire ustez, pentsatzea euskal argitaletxeak estruktura sendoak direla, marmolezkoak direla, ehun urte iraungo dutela derrigorrez.

JUAN LUIS ZABALA

Beste galderarik edo komentariarik ez badago, hemen utziko dugu...

ITXARO BORDA

Nik nahi nuen ohar bat egin. Lehen aipatu dugu kanon eta gustuen aldaketa. Lehen oso goian zeuden idazleen lanek ez dutela oraingo belaunaldiaren interesik pizten. Iruditzen zait mende erdi honetan gauza bat argi gelditu dela: idazleak idazten du bere belaunaldiarentzat. Batzuetan egiten dira belaunaldi-arteak baina belaunaldi bakoitzak bere idazle bat sostengatzen ahal du orain. Erran nahi du idazleak bere obra garatzen duela denbora batean. Baina orain sistema indartu delako, idazleak egiten ahal du bizi oso bat idazten, nahiz eta ez den horretatik bizi, baina idazten ahal du eta bere idazteko moldea, gaiak-eta aldatzen ahal ditu. Bada halako bilakaera bat, eboluzio bat idazlearen baitan. Hasi

Harkaitz Cano: “Idazle on lan kolektiboek sortzen duten interes akademiko zein mediatikoa hutsaren hurrengoa da”

hamabost urtetan eta laurogeita bost urtetan azken liburua ateratzeraino. Hori antzinako belaunaldietan ez da ikusi. Ez da ikusi adineko emazte idazlerik. Orain baditugu Arantxa Urretabizkaia, Mariasun Landa, oraindik ere hor direnak idazten beren adinetik. Eta beren adinekoak harapatzen dituzte, baina baita beren adinetik kanpokoak ere. Nik begi onez ikusten dut aldaketa hori. Gero egia da zentralitatea, periferiak, horiek guztiak nahasten doazela, nahiz eta, hasieran erran dudan bezala, batzuei ongi etortzen zaigun periferia horren permanentzia. Bai, bai. Hori nahi nuen erran bakarrik.

HARKAITZ CANO

Bai. Nik hala ere, etorkizunera begira, *Egan* tartean egonda, esan nahi nuke zerbait aldizkari literarioei buruz. Egia da, lehen zuk [Itxaro Bordari zuzentzen zaio] esan duzun bezala, kanpoko errealitatea ezagutzen duzunean beharbada askotan horrek balio duela maitatzeko zeurea, ezta? Zer gertatu da guretzat erreferentziazkoak ziren aldizkariekin, demagun, *New Yorker*? Guk miresten genituen idazle iparramerikar askok hor idazten zuten. Aurreko astean irakurri nuen *New Yorker* aldizkarian greba abiatu dutela bertako langileek, piketeak eta abar, murrizketa bat egin dutelako eta hainbat langile kaleratuko dituztelako... Talde handi batek erosten zaitu eta esaten dizute: «Ez, ez, errespetatuko dugu zure ildo editoriala, zu lasai, oso ongi ari zara». Baina handik urtebetera, bi urtera, hiru urtera, badator murrizketa. Nahiz eta zuk milioi bat eta berrehun

mila ale saldu edo harpidedun izan, eta zure irakurleak mantendu, zure egitura eta zure ildo editoriala saldu dituzu jada.

Irakurketa baikor baten bila edo, literatur aldizkarietan bi eredu dau-de, nire ustez. Bat da literatura *infiltratzea* literarioa ez den aldizkari ba-tean. Hori litzateke *New Yorker*-ek egiten duena: kazetaritza da, kritika da, aktualitatea da, baina aldi berean sorkuntza ere bada, oso formula ameri-karra. Seguru aski hemen ez luke sekula funtzionatuko. Zu ari zara ira-kurtzen Donald Trump-i buruzko artikulu bat eta derrepente hor txer-tatzen dizute umorezko biñeta bat zerikusirik ez daukana ingurukoa-rekin, eta txertatzen dizute poema bat zerikusirik ez daukana inguru-koarekin. Eta hor badago zerbait niri kontzeptualki gustatzen zaidana, literatura errealtate handiago baten parte bat dela erakusten dizulako. Ulergaitza zen bezala, guretzat pentsatzea duela hirurogei urte Truman Capotek *Playboyn* argitaratzen zituela ipuinak. Eta guk esaten genuen: «Nola jaten da hau?» Baina gero pentsatzen zenuen: «Tira, berez litera-rioa ez den leku batean literatura badago, ongi etorria izan dadila».

Eta aldizkari bat egiteko bigarren eredu-a da gai bat hartu eta anbizioz hura agortzen saiatzea. Badakigu ezinezkoa dela. Baina alde horretatik, garai batean arreta minimo batez jarraitu izan dudana literatur aldizkaria *Granta* izan da. Hor bazegoen zerbait, bazegoen diseinu bat liburura gehiago hurbiltzen zena, bazegoen buru argi bat, editore bat, esaten zue-na: «Hartuko dugu gai bat, kontzeptu bat, hizkuntza bat, herrialde bat, eta jo eta agortu egingo ditugu aukera guztiak. Beharko ditugu bi urte eta erdi ale bakarra egiteko, baina gogoangarria izango da».

Itxaro Borda: “Dena da literatura, literaturaren zentralitatea ukazina da, baina bideak ez dira beti berak”

Eta pixka bat hitz egin beharko litzateke, hain zuzen, aldizkaritik liburura doan salto horretaz, zenbait argitaletxeri gertatu izan zaiena. Susa sortzen da, zergatik? Luis Haranburu Altuna editore kanonikoak ez duelako argitaratu nahi izan [Xabier Montoiaren] *Anfetamiña*. Beraz, argi-taratzen du Susak, ordura arte aldizkari bat izateko bokazioarekin sortu zenak. Amaiak aipatzen zuen lehen «ultraheterodoxo desesperatua» zela Mirande [Amaia Elizalderen hitzaldiari egiten dio erreferentzia]. Eta, gaur egun, non daude ultraortodoxo eta ultraheterodoxo desesperatuak? Ba ultraortodoxo autosatisfetxoak dauden leku berean, ziur aski, ezta? Instagramen.

BEÑAT SARASOLA

Nik berriz diot, komunitatea sortu egin behar da. Duela hamar urte ez zegoen euskaraz testu teoriko feministak, batzuetan gogorrak, irakurtzeko publikorik, eta gaur egun badago. Sortu egin da. Sortu da ez bakarrik argialetxe bat sortu delako, baizik eta dagoelako sekulako lana, batzuetan kontzientea, besteetan inkontzientea, ekitaldiak, jardunaldiak mahai-inguruak... Komunitate oso bat joaten da sortzen eta azkenean, noski, zuk sortzen duzu argialetxe bat, sortzen dituzu testuak eta irakurleak daude. Asko, gutxi, bale, ez da izugarritzkoa, baina ni Susaren standean urtero egoten naiz Durangoko Azokan, eta Lisipek, adibide moduan esanda, sortu du komunitate bat, sortu du irakurle mota bat, agian beste belaunaldi bateko idazleak irakurriko ez dituenak (momentuz), eta hori sortu egin da, eta agian hortik beste irakurketa mota batzuetara iritsiko da edo dena delakoa. Eta igual duela hamar urte esango genuen ez zegoela irakurle hori. Bueno, ba sortu egin da, eta nik uste dut literaturan badela beste adibide bat, askotan gutxietsi izan dugun literaturaren adibidea, hau da, bertsolaritzarena. Komunitate bat sortzen duzu, eta komunitatearen aurretik beste aukerak irekitzen dira. Baina hori ez dago berez, kalean ez dago publiko bat, sortu egin behar da.

JUAN LUIS ZABALA

Baina horretarako gizarte joerek ere bat egin behar dute. Lagundu behar dute.

HIRUGARREN ENTZULE PARTE-HARTZAILEA

Nik uste dut komunitatea ez dela sortu soilik bertako indarretatik... Bertsolaritzaren kasuan bai, baina feminismoaren kasuan ez zait iruditzen. Egin da indar bat bertan ere, egia da, baina indar handi bat egon da, ez hemen bakarrik, baizik eta Mendebaldean. Momentu honetan *mainstream*etako bat da. Horrek asko laguntzen du ildo hori indartzen.

BIGARREN ENTZULE PARTE-HARTZAILEA

Bai, badago *MeToo* olatu bat kanpotik datorrena medio *mainstream*-etan.

HIRUGARREN ENTZULE PARTE-HARTZAILEA

Bai, eta aurretik ere bazegoen.

BIGARREN ENTZULE PARTE-HARTZAILEA

Baina hartzen badituzu, adibidez, Sareinak eta Elearazikoak, hor ikusten duzu 2006tik, gutxienez, mahai-inguruak, hitzaldiak, tailerrak... Hau da, ez dela hain espontaneo. Teleberria inauguratzea feminismoarekin hori bai dela 2019an gertatzen den zerbait. Baina nik uste dut Beñatek esaten duen komunitatearen zentzu hori askoz ere lehenagotik datorrela, eta gauza askoz ere ikusezinoak eta lan isilagoa eta jarraitua dagoela atzean, ez datorrela hain bat-batean, kanpotik eta modu espontaneoan.

HIRUGARREN ENTZULE PARTE-HARTZAILEA

Ez, ez, eta feminismoa ez da milurteko honetan hasten. Esan nahi dudana da beste korrante batzuk ere badaudela, baina agian bultzada bat behar dutela maila horretara iristeko, eta jendea animatzeko horretara batzen.

JUAN LUIS ZABALA

Irakurle taldeek egiten dute gaur egun lan hori, zuen ustez?

LEHEN ENTZULE PARTE-HARTZAILEA

Bueno, eta idazle batzuek urtetan egin dute.

ITXARO BORDA

Maiatzek urtean bi jardunaldi egiten ditu: mahai-inguru bat literatura sozialaren gai batez eta gero irakurketa bat edo liburu aurkezpen bat. Badugu komunitate txiki bat. Gehienak bilo-zuritan, hori egia da. Erran nahi dut badela komunitate bat, hogeita hamar bat jende biltzen da, orain Biltxokon egiten ditugu, leku berezi batean, Baionan, mintzaldi, solasaldi, aurkezpen horiek. Urtean bitan. Eta beti badugu gaia, gaur aipatu ditugun gai zorbait, zeren eta literaturak beti ematen du eztabaidatzeko. Eta gero jendea gonbitatzeko ere.

BEÑAT SARASOLA

Bueno, Eako poesia egunak zeuden garai batean, komunitatetxo bat sortu zuten.

ITXARO BORDA

(H)ilbeltza ere bai.

HIRUGARREN ENTZULE PARTE-HARTZAILEA

Baina ez dago modan. Hori popularizatuko duen indarrik ez dator, momentuz. Etorriko den...

LEHEN ENTZULE PARTE-HARTZAILEA

Eta gero Fakultateetan esperantza handia jartzea, ba... Populuaren zer portzentajek ikasten du eta bukatzen du, eta dago hor pasioz? Falazia bat da.

BEÑAT SARASOLA

Ez dago, ezta?

LEHEN ENTZULE PARTE-HARTZAILEA

Orduan hor etorkizun guztia... Atzeraelikatzeke bai, balio du, hortik bizi garelako, baina... Egia da eraginkortasuna eduki dezaketela etorkizun batean, ezta? Ondo egiten baduzu, eman dezakete, eta badaude fokuak. Oso erraz detektatzen direnak, Euskal Herrian institutu eta eskola batzuetan badakizu zein dagoen irakasle eta zein dinamika lortu duen urteetan. Baina berriro izen-abizenetara goaz.

HIRUGARREN ENTZULE PARTE-HARTZAILEA

Eta oso hauskorra. Pertsona bat jubilatzen da eta kitto.

HARKAITZ CANO

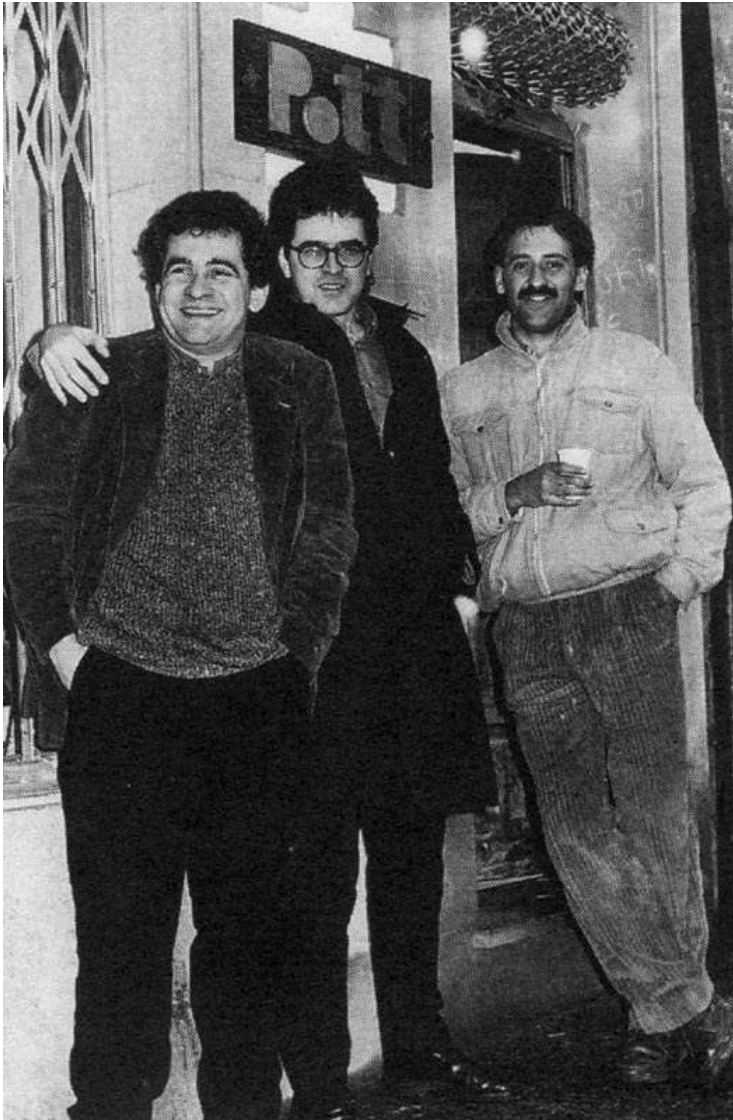
Eganen hurrengo azalerako proposatzen dizuet, eta bestela inteligenzia artifizialarekin egin: Ruper Ordorika eta Bernardo Atxagaren *Dos Caballos* urdin hori. Hori da euskal literaturaren zalduneriaren sinboloa, eta hori da idazle-eskola batean erakutsiko nukeen lehenengo argazkia. Idazle izan nahi duzu? Ba, ongi etorri klubera! *Dos Caballos* bat hartu eta... zoaz!

ITXARO BORDA

Bai, guk ere badugu argazki bat Maiatzen. Luzien [Etkezaharreta] eta ni gara, lehen Herri Urratsen, *Maiatz* aldzkaria saltzen. Hara, halako argazkiak baditugu.

Itxaro Borda, *Maiatz* aldzkaria saltzen, Senperen, Herri Urratsen lehen ekitaldian, 1984an. Berak hala uste bazuen ere, Luzien Etkezaharreta ez da argazkian ateratzen, seguru asko argazkia berak, Luzienek, egin zuelako.
(Sinadura: Maiatz)

Pott Banda: Bernardo Atxaga, Ruper Ordorika eta Joxemari Iturralde,
Pott Bandaren agerraldi batean.
(Sinadura: Badok.eus)

Lubaki Bandaren agerraldi publiko bat: goian, Josu Goikoetxea, Harkaitz Cano eta Xabier Gantzarain; erdian, Manex Mujika, Arantxa Hirigoien eta Ander Izagirre; behean, Eluska Fernandez, Xabier Aldai.
(Sinadura: Ander Gillenea / EUSKALDUNON EGUNKARIA)